

ВИКОРИСТАННЯ ТЕХНОЛОГІЙ ПРОФАЙЛІНГУ ПОЛІЦІЄЮ ЗАРУБІЖНИХ КРАЇН

USE OF PROFILING TECHNOLOGIES BY POLICE OF FOREIGN COUNTRIES

У світовій практиці психолого-криміналістичне портретування і профайлінг як його методологічна база давно апробовані в процесі роботи з розкриття та розслідування тяжких і особливо тяжких злочинів, низки багатоепізодних убивств, в тому числі пов'язаних зі зґвалтуваннями.

Ідея профілювання людей і вивчення їхньої вербальної і невербальної поведінки існує вже не одне тисячоліття і реалізується відповідно до світогляду й основних тенденцій тієї чи іншої епохи. Однак той профайлінг, який ми знаємо нині, з'явився у ХІХ столітті на стику психіатрії та криміналістики. Починаючи з ХVІІІ століття криміналісти почали описувати складання психологічних портретів злочинців за їх методами роботи.

У статті розглянутий досвід зарубіжних країн у напрямі використання технологій профайлінгу. Автор приділив увагу використанню цієї технології у контексті створення пошукового портрету злочинця. Описана історія становлення профайлінгу як технології створення пошукового портрету злочинця. Окрему увагу автор звернув на використання профайлінгу правоохоронними органами країн Західної Європи та США. Висвітлені особливості становлення профайлінгу у діяльності правоохоронців. Автор звернув увагу на технологію створення пошукового портрету злочинця, розроблену ФБР.

З'ясовано, що успіх використання профайлінгу безпосередньо залежить від ефективності використання органами розслідування традиційного криміналістичного арсеналу засобів виявлення і розкриття злочинів. Визначено, що профіль злочинця – це допоміжний криміналістичний засіб, який дає органам розслідування додаткові дані про процес здійснення злочину і передбачуваного злочинця, дозволяючи сфокусувати свою роботу на значно меншій групі підозрюваних осіб, звужуючи це коло або переглядаючи його.

Зроблено висновок, що технологія профайлінгу широко застосовується у діяльності правоохоронних органів зарубіжних країн. Вона неабияк допомагає під час розслідування злочинів насильницького типу, зокрема, серійних. Використання профайлінгу дозволяє звузити коло осіб, які підозрюються у вчиненні злочину. Зарубіжний досвід демонструє ефективність використання цієї технології. У діяльності правоохоронних органів України профайлінг не є досить популярним, а тому потребує подальшого дослідження.

Ключові слова: профайлінг, профіль злочинця, поліція, криміналіст, злочинець, правоохоронні органи.

In world practice, psychological and forensic portraiture and profiling as its methodological basis have long been tested in the process of detecting and investigating serious and especially serious crimes, a number of multi-episode murders, including those related to rape.

The idea of profiling people and studying their verbal and nonverbal behavior has existed for millennia and is implemented in accordance with the worldview and the main trends of a particular era. However, the profiling that we know now appeared in the ХІХ century at the junction of psychiatry and criminology. Beginning in the ХVІІІ century, criminologists began to describe the compilation of psychological portraits of criminals according to their methods of work.

The article considers the experience of foreign countries in the usage of profiling technologies. The author paid attention to the usage of this technology in the context of creating a search portrait of a criminal. The history of profiling as a technology of creating a search portrait of a criminal is described. The author paid special attention to the usage of profiling by law enforcement agencies in Western Europe and the United States.

Features of profiling formation in activity of law enforcement agencies are covered. The author paid attention to the technology of creating a search portrait of a criminal, developed by the FBI. It has been found that the success of the use of profiling directly depends on the effectiveness of the use of the traditional forensic arsenal of crime detection and detection by law enforcement agencies. The criminal profile is defined as a forensic tool that provides investigators with additional information about the crime and the alleged offender, allowing investigators to focus on a much smaller group of suspects, narrowing the circle of suspects or reviewing the circle.

It is concluded that profiling technology is widely used in the activities of law enforcement agencies of foreign countries. This technology is very helpful in the investigation of crimes of a violent type, including serial ones. The use of profiling allows you to narrow the circle of people suspected of committing a crime. Foreign experience shows us the effectiveness of this technology. Profiling is not popular enough in the activities of law enforcement agencies of Ukraine, and therefore needs further research.

Key words: *profiling, criminal profile, police, forensic scientist, criminal, law enforcement.*

Вступ. У світовій практиці психолого-криміналістичне портретування і профайлінг як його методологічна база давно апробовані у процесі роботи з розкриття та розслідування тяжких і особливо тяжких злочинів, низки багатоепізодних убивств, в тому числі пов'язаних зі згвалтуваннями.

Ідея профілювання людей і вивчення їхньої вербальної і невербальної поведінки існує вже не одне тисячоліття й реалізується відповідно до світогляду і основних тенденцій тієї чи іншої епохи. Однак той профайлінг, який ми знаємо нині, з'явився у XIX столітті на стику психіатрії та криміналістики. Починаючи з XVIII століття криміналісти почали описувати складання психологічних портретів злочинців за їх методами роботи. Пошук лондонськими поліцейськими Джека Різника у 1888 році став яскравим прикладом цього способу. Звукити коло потенційних підозрюваних дозволяло обчислення конкретних характеристик людини.

Відомий італійський кримінолог Чезаре Ломброзо склав концепцію, згідно з якою злочинний тип поведінки визначається вродженими особливостями. Знаючи їх вияви, можна безпомилково виявити потенційний кримінальний елемент у натовпі інших людей.

Теоретик криміналістики Г. Гросс розробив власну систему. Вона дозволяла на базі вивчення одиничного злочинного діяння виявити і особливості особистості людини, і соціальні обставини, які штовхнули її на порушення закону. Таким чином складання психологічного портрета злочинця різними способами, в тому числі по слідах на місці злочину, стало перетворюватися у самостійну науку, підгалузь криміналістики.

Друга хвиля інтересу до профайлінгу виникла з появою біхевіоризму і поведінкового аналізу. У 1974 році професор американської академії ФБР Д. Дуглас створив кафедру, яка розробляє питання профайлінгу, і очолив напрям досліджень в області особистісно-злочинного профілювання. Саме тоді технологія почала входити у практику і вперше з'явився термін «профайлер».

Вивченню профайлінгу в тій чи іншій мірі присвячені дослідження П. Екмана, В. Фрізена, К. Шерера, М. Цукермана, Б. Де Пауло, В.А. Лабунської, О. Фрайя та інших.

Серед пострадянських і вітчизняних дослідників проблема особистості у юридичній психології була центральною в дослідженнях Ю.М. Антоняна, О.І. Анфіногенова, О.М. Бандурки, А.С. Бароніна, В.І. Барка, О.І. Діденко, А.В. Іщенка, В.П. Казміренка, Л.І. Казміренко, М.В. Костицького, В.С. Кузьмічова, Є.Д. Лук'янчикова, С.Д. Максименка, В.С. Медведєва, В.О. Образцова, В.В. Рибалки, В.М. Синьова, В.О. Татенка, Ю.В. Чуфаровського, С.І. Яковенка.

Результати дослідження. Широкого поширення й практичного використання технологія профайлінгу набула у діяльності правоохоронних органів багатьох зарубіжних країн. Вона дозволяє здійснити досить точний аналіз і зробити обґрунтований висновок про потенційну небезпеку окремо взятого індивіда. Метод профайлінгу довів свою профілактичну ефективність на об'єктах

залізничного, автомобільного, водного та повітряного транспорту, в тому числі у місцях великого скучення людей і при проведенні масових заходів.

Концептуальну основу застосування методу профайлінгу становить система оцінки суб'єкта за різними критеріями, такими як зовнішність, поведінка, предмети, речі і документи, які знаходяться при собі у людини. Основною метою у процесі застосування профайлінгу є виявлення підозрілих ознак у поведінці як конкретного суб'єкта, так і присутнього разом із ним у безпосередній близькості супроводжуючої особи. Встановлення зазначених ознак дозволяє на основі вироблених теоретичних положень дійти певного висновку і визначити, чи є досліджуваний суб'єкт потенційно небезпечним. Важливість встановлення цих ознак обґрунтовується тим, що їх практично не можливо замаскувати і змінити, тому що вони за своїм змістом є логічним продовженням підготовчих заходів, що передують вчиненню правопорушень [10].

У 1980-х роках американський психолог Пол Екман увів власну методику, яка дозволяла оперативним службам визначати по міміці дійсний психологічний стан людини. Її перевагою стала можливість дистанційного застосування. Одночасно з цим у 1984 році вказана методика була перетворена під свою модель і впроваджена в англломовному варіанті авіакомпанією ICTS. У підсумку вона почала застосовуватися службами безпеки в США і багатьох країнах Європи. Саме тоді профайлінгом всерйоз зацікавилися спецслужби, які отримали професійний інструмент, що дозволяє проводити детекцію брехні без поліграфа, але з високим ступенем точності і достовірності.

Цією системою зацікавилися й оперативні працівники і служби безпеки країн Європи та США. Вона швидко була перейнята і стала корисною у кримінальному профайлінгу. Опитувальний опис і теорія виразів обличчя у комплексі працювали дуже успішно. Вони стали корисними і для криміналістів, допомагаючи моделювати особистість злочинця або передбачати його подальшу поведінку. В рамках профайлінгу застосовується весь спектр методів прикладної психології, при цьому особлива увага звертається на процеси міжособистісної взаємодії, на можливість людського сприйняття до зчитування зовнішньої і внутрішньої інформації, на формування і розвиток таких якостей, як спостережливість, проникливість, комунікабельність [6].

Кримінальний профіль як метод встановлення невідомого злочинця спочатку був розроблений у США. Основою слугувала практика поліцейських підрозділів залучати психіатрів і психологів до клінічного інтерпретування дій невідомих злочинців [1, с. 373]. У подальшому методи аналізу (визначення) профілів були предметом вивчення Відділу поведінкових наук Академії ФБР США.

Розроблена у ФБР процедура створення психологічного профілю складається із п'яти основних етапів:

- 1) докладне вивчення, аналіз природи і сутності злочину, кримінальних типів осіб (психолого-психіатрична типологія осіб, які вчинили подібні діяння в минулому);
- 2) вичерпний аналіз місця розслідування злочину;
- 3) поглиблене вивчення найближчого оточення, занять і захоплень жертви (жертв, якщо їх кілька);
- 4) формування можливих мотивуючих чинників усіх задіяних у розслідуванні осіб;
- 5) опис злочинця (на основі зовнішніх поведінкових виявів його ймовірної психологічної сутності) [7].

Складання кримінального профілю базується на таких підставах:

1) вибір і прийняття рішень злочинцем у процесі вчинення злочину, його поведінка при цьому, характерні для такої особи (Behavior reflects personality). За даними австрійського криміналіста-психолога Т. Мюллера, тільки для оформлення конверта так званої «бомби-листа» необхідно прийняти 56 рішень [5, с. 49–50];

2) злочинна поведінка умовно складається із двох блоків: модус операнді (“modus operandi”) і почерк (“signature”). Модус операнді – це ті дії злочинця, які з функціональної точки характеризують спосіб вчинення ним того або іншого злочину і дозволяють класифікувати злочин як сексуальний злочин, вбивство з метою пограбування тощо.

Ці дії знаходяться під впливом професійних якостей злочинця, його кримінального досвіду, наявних у нього засобів злочину. Почерк – це ті дії, які виходять за функціональну характеристику злочинних дій, необхідних для здійснення того чи іншого злочину [7, с. 242], і відбуваються для того, щоб принести злочинцеві емоційне задоволення [3, с. 154]. Зазначені ознаки дозволяють судити про фантазії і світ переживань злочинця. Здебільшого саме ці окремі специфічні елементи поведінки злочинця відносяться до числа унікальних, що утворюють неповторний по-

черк конкретного злочинця (наприклад, нанесення численних посмертних тілесних ушкоджень, відрізання статевих та інших органів, розрізання нижньої білизни жертви, залишення якихось предметів у порожнинах тіла жертви), виступаючи «лейтмотивом» його злочинної діяльності.

Аналіз “modus operandi” і “signature” дозволяє отримати відповіді на такі важливі питання, необхідні для формування профілю:

1) що злочинець робив і що він не повинен був робити з функціональної точки зору вчинення злочину;

2) від здійснення яких дій злочинець утримався, хоча для цього у нього була відповідна можливість. Якщо “modus operandi” з часом і залежно від обставин може змінюватися, то “signature” («автограф») як індикатор мотиву залишається значно більш стабільним і може виступати як надійна ознака, яка дозволяє об’єднувати на перший погляд розрізнені, нічим начебто поміж собою не пов’язані, хаотично спалахуючі злочини у систему з одним виконавцем [3, с. 154];

3) сліди на місці злочину містять не так багато відомостей, щоб здійснювати диференційовану характеристику особистості злочинця. Тому важливе значення мають різні типології, розроблені на основі вивчення успішно розслідуваних кримінальних справ, оскільки у схожих злочинах збігаються ознаки особистості їхніх виконавців. На цьому етапі профайлінгу індивідуальні особливості конкретного злочинця (які відповідають певним психологічним і емоційним потребам злочинця) пов’язуються із характерними рисами відомих злочинців цього типу з метою формування пошукового профілю.

Так, особистісні особливості злочинця залежать від приналежності його до того чи іншого типу серійного вбивці:

- організований неосоціальний злочинець (organized nonsocial offender);
- дезорганізований асоціальний злочинець (disorganized asocial offender);
- змішаний злочинець (mixed) [9, с. 190].

Зазначена класифікація має важливе практичне значення при розпізнаванні типологічної приналежності встановлюваного серійного вбивці. Важливо враховувати, що поведінка організованих злочинців порівняно із дезорганізованими на місці події має суттєві відмінності: організована (за стилем життя) людина організована і за стилем поведінки, тоді як дезорганізованість у житті виявляється і у дезорганізованості злочину [3, с. 44–56].

Поліція ФРН на основі досвіду ФБР США на початку 90-х років минулого століття стала проводити самостійні дослідження, пов’язані з реконструкцією та інтерпретацією злочину з метою створення профілю злочинця. Наразі у структурі кримінальної поліції Німеччини існують спеціальні підрозділи, в яких працюють дипломовані співробітники поліції, які отримали спеціальну підготовку і здатні формувати профіль злочинців відповідно до прийнятих стандартів. На відміну від американських колег, усі вони мають відповідну поліцейську освіту, а також обов’язковий досвід практичної поліцейської роботи, пов’язаної із розкриттям різних злочинів. Вони вважаються досвідченими криміналістами, хоча серед них є й особи, які мають університетську психологічну освіту.

Загальна кількість поліцейських аналітиків злочину (профайлерів – “Profiler”) складає близько 80 осіб, із яких приблизно 50-60 працюють у земельних управліннях кримінальної поліції, інші – у федеральному відомстві кримінальної поліції. Більшість німецьких профайлерів – це чоловіки, частка жінок серед них становить приблизно 20%. Названа кількість співробітників таких підрозділів вважається достатньою для задоволення наявних у них практичних потреб.

Досить високий рівень розкриття тяжких злочинів у Німеччині забезпечується застосуванням традиційних криміналістичних методів розкриття злочинів. Лише у небагатьох випадках залучаються фахівці для складання профілю злочинця: приблизно 50-80 аналізів на рік у всій Німеччині. При цьому тимчасовий обсяг для формування профілю злочинця у тих чи інших справах може бути різним.

Здебільшого фахівці-профайлери працюють у групах від 3 до 8 аналітиків. Якщо метод психологічного профілю спочатку розроблявся співробітниками Відділу поведінкових наук Академії ФБР (США) для розкриття кримінальних справ про серійні вбивства на сексуальній основі, скоєних в умовах неочевидності, то співробітники німецької поліції домоглися ефективності використання цього методу при розкритті не лише вбивств, але й вимагань, викрадень, підпалів, захопленнь заручників, отруєнь, розбоїв [8, с. 18–19].

На думку німецьких фахівців, формування профілю – це криміналістична діяльність, оскільки її ядро становить критичний і детальний аналіз місця події, відносин (зв’язку) злочинець-жертва і наявних у розпорядженні відомостей про потерпілого (жертву) [7, с. 242]. Психоло-

гічні, психоаналітичні, кримінологічні та інші теорії, що використовуються при побудові профілю, застосовуються на основі криміналістичного досвіду з метою пошуку невідомих злочинців. Особливості формування профілю злочинця призводять до того, що це нерідко вважається скоріше мистецтвом, аніж наукою [1, с. 375], оскільки його ефективність багато в чому залежить від таланту, креативності, інтуїції, досвіду, а часом і здорового глузду особи, яка його формує [8, с. 24]. Проте застосування зазначеного методу нерідко доводило свою спроможність. Так, згідно зі звітами ФБР за 1981 рік у 192 випадках створення профілів було проведено 88 затримань, із яких у 17% випадків саме визначення профілю сприяло затриманню злочинця [1, с. 375]. У Великобританії зі 184 випадків застосування профілю злочинця у 2,7% випадків призвело до його ідентифікації [8, с. 25].

Точність відображення у профілі тих чи інших передбачених ознак особистості злочинця наразі складає від 70 до 80% [8, с. 25]. Нагальна проблема профайлінгу полягає у підвищенні якості формування злочинних профілів, які не дозволяють пройти повз «справжнього» злочинця. Профіль злочинця – це не чудодійний метод, а допоміжний криміналістичний засіб, який дає органам розслідування додаткові дані про процес здійснення злочину і передбачуваного злочинця, дозволяючи сфокусувати свою роботу на значно меншій групі підозрюваних осіб, звужуючи їх коло або переглядаючи його. Успіх використання профайлінгу безпосередньо залежить від ефективності використання органами розслідування традиційного криміналістичного арсеналу засобів виявлення і розкриття злочинів.

Висновки. Таким чином, технологія профайлінгу широко застосовується у діяльності правоохоронних органів зарубіжних країн. Ця технологія неабияк допомагає під час розслідування злочинів насильницького типу, зокрема, серійних. Використання профайлінгу дозволяє звузити коло осіб, які підозрюються у вчиненні злочину.

Зарубіжний досвід демонструє ефективність використання цієї технології. У діяльності ж правоохоронних органів України профайлінг не є досить популярним, тому потребує подальшого дослідження.

Список використаних джерел:

1. Блэжборн Р. Психология. Зарубежный опыт криминального поведения. СПб. : Питер, 2004.
2. Образцов В.А. Выявление и изобличение преступника. М. : Юристъ, 1997. С. 255.
3. Образцов В.А., Богомолова С.Н. Криминалистическая психология : учебное пособие для вузов. М. : ЮНИТИ-ДАНА: Закон и право, 2002. С. 92.
4. Hoffmann J., Musolf C. Fallanalyse und Terprofil. Geschichte, Methoden und Erkenntnisse einer jungen Disziplin. Bundeskriminalamt, Wiesbaden, 2000. S. 17–18.
5. Clages H. Der Rote Faden. Grundstaze der Kriminalpraxis. Kriminalistik Verlagsgruppe Heidelberg, 2004. S. 155–156.
6. Профили предлагаются в результате изучения приемов эффективных продаж // Переводы материалов о практике деятельности правоохранительных органов зарубежных стран. М. : ГИАЦ МВД РФ, 2005. № 32.
7. Цветков В.Л. Профайлинг в деятельности органов внутренних дел : учеб. пособие для студентов вузов, обучающихся по специальностям «Юриспруденция» и «Правоохранительная деятельность» / [В.Л. Цветков и др.]; под. ред. В.Л. Цветкова. М. : ЮНИТИ-ДАНА: Закон и право, 2014. С. 10.
8. Becker P. Dem ter auf der Spur. Eine Geschichte der Kriminalistik. Darmstadt : Primus Verlag, 2005.
9. Hoffmann J., Musolf C. Fallanalyse und Terprofil. Geschichte, Methoden und Erkenntnisse einer jungen Disziplin. Bundeskriminalamt, Wiesbaden, 2000.
10. Walder Hans, Hansjakob Thomas. Kriminalistisches Denken. 7, villig neu bearbeitete Auflage. 2006.
11. Kriminalistik Verlag, Verlagsgruppe Hothig Jehle Rehm GmbH. Heidelberg, Munchen, Landsberg, Berlin.
12. http://www.institutemvd.by/components/com_chronoforms5/chronoforms/uploads/20160704113749_Dobrosovestny.pdf.